

Уже зовсім скоро школи відчинять свої двері, і приміщення, які стомилися влітку від тиші, наповняться голосами, енергією й очікуваннями чогось цікавого та нового. Та найбільше очікувань у тих, хто прийшов сюди вперше, хто розпочинає свій шлях сходами шкільного навчання — першокласників. Для них усе цікаво: новий статус, нові друзі, власний портфель, новий розпорядок...

Перший клас — це завжди новий виклик для вчителів: нові учні, батьки, ідеї, нові запитання й відповіді, а також... міфи, які супроводжують першокласників. Про них, адаптацію та перший урок і тиждень ви прочитаєте в цьому випуску. Шановні вчителі, ваш досвід і ваші знання допоможуть вам зорієнтуватися в нових умовах.

Цього навчального року 200 вчителів розпочнуть роботу за новим Державним стандартом початкової освіти. У липні—серпні вони пройшли курси, під час яких навчалися планувати інтегровані тематичні дні й тижні, вивчали компетентнісний і діяльнісний підходи в навчанні, практикували «Ранкове коло», моделювали комфортне класне середовище та говорили про те, які вони — сучасні першокласники, як їх зацікавити й навчити. Уже в II семестрі розпочнеться навчання учителів, які навчатимуть першокласників у 2018/19 навчальному році за новим стандартом.

Про сам проект і ще багато цікавого й корисного читайте на шпальтах нашої газети. Й обов'язково діліться своїми вчительськими напрацюваннями та лайфхаками.

З повагою — **Марина ПРИСТІНСЬКА**,
редактор газети «Початкова освіта»

newspaper-pog@osvitaua.com

Зміст

СЛОВО РЕДАКТОРА 3

УЧИТЕЛЮ ТА БАТЬКАМ

Олександр КОЧЕРГА

БАР'ЄРИ АДАПТАЦІЇ

Міфи, що ламають крила майбутнього першокласника..... 4

З ДОСВІДУ РОБОТИ

Тетяна ГЕРЕЗ

ПЕРШИЙ ТИЖДЕНЬ

Першокласники прийшли до школи..... 14

МАЙСТЕР-КЛАС

Галина КИРИЧЕНКО

ПОСВЯТА В ПЕРШОКЛАСНИКИ

Родинне свято для першокласників та їхніх батьків 34

НЕТРАДИЦІЙНИЙ УРОК

Наталія СНІТКО

МОЯ НЕНЬКО-УКРАЇНО!

Урок — народження нової шкільної родини..... 37

Надія МЕЛИМУКА

МОЯ КРАЇНА — УКРАЇНА

Навчання грамоти, 1-й клас 40

Анонс

Прелюдія шкільного дня. Авторська методична розробка проведення валеологічних хвилинок перед початком уроків

«Український рушничок». Урок образотворчого мистецтва в 1-му класі

Складання усної розповіді про звичаї рідного краю. Урок «Навчання грамоти. Читання». 1-й клас

БАР'ЄРИ АДАПТАЦІЇ

Міфи, що ламають крила майбутнього першокласника

Олександр КОЧЕРГА, кандидат психологічних наук, доцент, заступник директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка

У статті йдеться про адаптаційні бар'єри чутливості дошки до навчання в початковій школі — тобто суспільні міфи, що гальмують творчість майбутнього першокласника.

Вступ дошки до початкової школи — це певні тривоги (майбутніх школярів та їхніх батьків) і великі надії на успіх. Тому важливо, щоб він відбувся як найочікуваніша та радісна подія, що створить заряд позитиву, любові, надії та віри у власні сили на багато років. Вступ до школи має зміцнити сподівання дитини на її шанси проявити й реалізувати себе за будь-яких умов і обставин. Перший рік навчання — це як початок нової справи, де закладається 50% успіху майбутніх років навчання.

Проте навчання є доволі складним багатовимірним процесом, що вимагає від учнів початкової школи концентрації значних зусиль: як фізичних (фіксація певної пози — сидіти за партою, обмеження рухової активності в просторі, часі та діях тощо), так і психічних (вольові зусилля: стриманість, обмеження, дотримання правил та вимог, пошук компромісу між власними бажаннями та бажаннями класу; тривале перебування в колективі, неможливість усамітнитися). Це іноді може ускладнювати процеси адаптації дитини до школи й відтермінувати їх на тижні, місяці й навіть роки.

Початок навчання не може бути успішним без спільних зусиль вихователів, учителів і батьків. Саме вони повинні створити умови для приязного освітнього середовища, яке підтримає дитячі починання незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Чи так багато для цього потрібно зробити зусиль? Розгляньмо деякі важливі кроки для реалізації окреслених перед нами завдань.

У нашому суспільстві чимало років існує низка **упереджень міфологічного плану** (вони достатньо вкорінилися у свідомості батьків і педагогів) щодо підготовки дошок до навчання

у школі. Вони мають настільки потужний вплив на батьків і частину педагогів, що у зв'язку з цим передчасно руйнуються основні засади комфортного простору дитинства (ініціатива, творчість, право вибору, цікавість, бажання), відбувається примусове обмеження дитячої безпосередності, ігрової свободи. Уся ця ситуація потребує від педагогів і батьків вдумливого, виваженого, поміркованого осмислення. Важливо оцінити всі «за» і «проти» в контексті забезпечення рівноваги в психофізичному здоров'ї дитини. Тому, шановний читачу, уважно розгляньмо кожне з найбільш розповсюджених упереджень.

Перше упередження. Дошкам, які готуються вступити до школи, пропонують швидше відмовитися від гри та швидше забути про іграшки.

Вважають, що гра не дає дошці змоги стати справжнім учнем, оскільки постійно повертає його до бажання гратися, а не навчатися (на жаль, це твердження налаштовує батьків на нагадування дитині про те, що варто швидше ставати дорослим). Тому, на думку батьків і навіть деяких педагогів, уже в середній групі дошкольного навчального закладу дошкам необхідно стати схожими за способом дій і мислення на учнів (зошити, ручки, домашні завдання, заняття, зобов'язання...), що зокрема має стати найважливішим для дитини.

Спроби за допомогою «насильних дій» (передчасно, примусово) обмежити ігрову діяльність дошок є небезпечним посяганням на їхні природні можливості. Під час витіснення гри з поля зору дитини ми наражаємося на проектування «грабель», здатних зупинити її соціалізацію, деформувати почуття, уяву та мислення.

Причому все, у що дитина не дограє, не лише ляже тягарем на її подальші як фізичні, так і інтелектуальні успіхи, а й не залишить без деформацій і негативних змін формування її моральних особистісних підвалин (ознайомлення з добром і злом, хорошим і поганим, позитивним і негативним...).

У життя дошкільників світ входить поступово. І це є важливим моментом (не варто поспішати, необхідно пропустити світ через власне серце, навчитися сприймати його всіма фібрами душі) для народження особистості. Дитяча гра допомагає зробити опанування відносинами, взаємодією зі світом комфортними та зрозумілими. Ось чому варто пам'ятати про те, що гра посідає важливе місце в становленні гармонійного розвитку старшого дошкільника як особливе дзеркало суспільства (прогривання різних ролей) у певних сюжетах, правилах, репліках...; вимога й намагання юного організму дошкільника пізнати навколишнє середовище; найбільш доступна діяльність дошкільника, своєрідний спосіб перероблення отриманих вражень мислення, почуттів та уяви; процес, де дія несправжня, де можна робити все, що хочеться, і це все обов'язково вийде (немає суворих правил, приносить задоволення, непомітно дисциплінує, допомагає самореалізації та самовираженню...); удосконалення себе, робота над собою (відбувається налаштування керування своїм **енергопотенціалом** (розподіл

зусиль), **психомоторикою** (рухова активність), **мисленням, почуттями, уявою**); фантастичне середовище, де немає деспотизму дорослих (наказів, обов'язків, рамок, одним словом — примусу), а є світ відкриття власних бажань і реалізації задуманого.

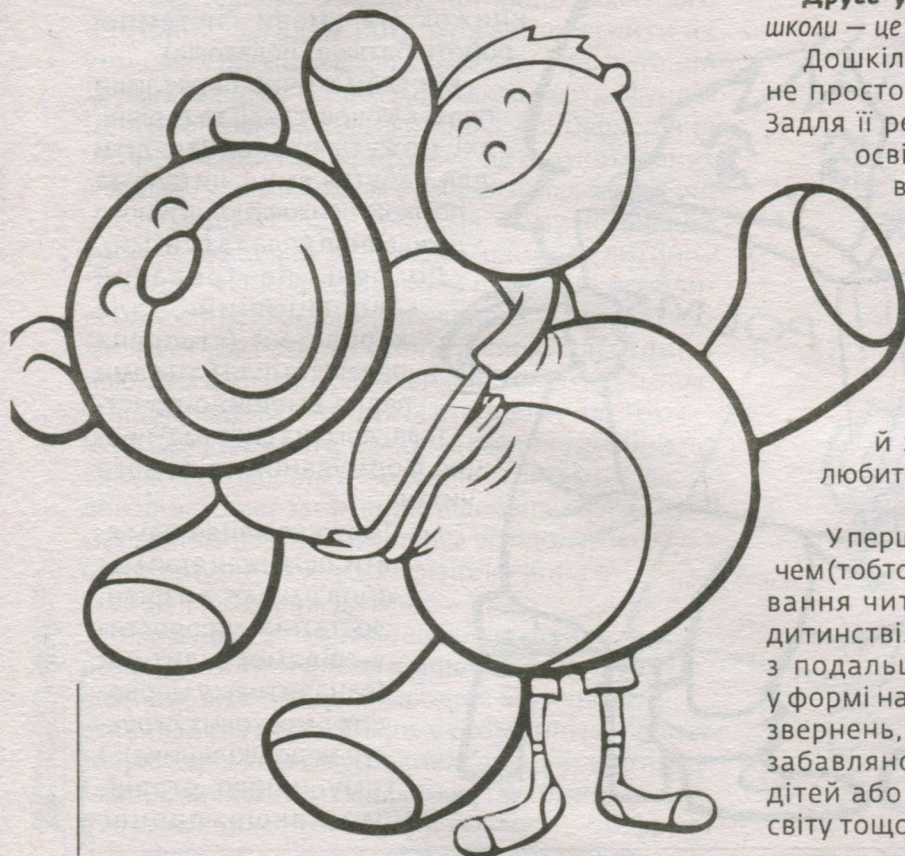
Гра дітей старшого дошкільного віку є тлом, на якому розгортаються найуспішніші та драматичні процеси становлення й удосконалення фізичних і психічних сил. Цей поступальний рух спирається на становлення чутливості систем нейророзвитку мозкових структур старшого дошкільника. Серед них: *система управління увагою; система пам'яті; мовна система; система просторового орієнтування; система послідовного орієнтування; рухова система; система абстрактного мислення; система соціального мислення.*

Світ гри є важливим пропедевтичним засобом набуття дитиною фізичного, пізнавального, соціального досвіду. Гра в житті дитини як шлях її розвитку є найбільш природною для становлення генетичних, характерологічних, індивідуальних, соціальних, діяльнісних структур особистості. Гра — це важливий інструмент пізнання навколишнього природного та соціального світу. Це незамінний майданчик для експериментів і взаємодії зі світом дорослих, на якому дитина набуває перших моделей навичок дорослих у взаємодії з навколишнім світом.

Друге упередження. Основна підготовка до школи — це обов'язкове вміння дошкільника читати.

Дошкільникам часто пропонують модель не просто свідомого, а досвідченого читача. Задля її реалізації батьки починають шукати освітні заклади (додаткові заняття), де вчать читати за шкільними «лекалами» склади, вчать звуко-буквений аналіз слів, звукову будову слова, «написання» схем і моделей звукового аналізу слова тощо. Усе це нагадує академічні підходи, які досить часто викликають у дитини внутрішній супротив і навіть відразу до читання й зовсім не сприяють появі бажання любити книжки й читати їх.

У перші роки життя дитина є *пасивним* читачем (тобто переважно **слухачем**). Шлях до формування читача окреслюється ще в ранньому дитинстві. Це відбувається в процесі слухання з подальшим засвоєнням (привласненням у формі наслідування) батьківських пестливих звернень, розмов (діалогів), розповіді казок, забавлянок, співу колисанок, розмов інших дітей або однолітків, звуків навколишнього світу тощо.

Загалом усе наявне мовне середовище, у якому живе дитина, прямо чи опосередковано впливає на формування її майбутніх читацьких смаків. Вони не з'являються на порожньому місці, а вбирають у себе все багатобарвне різноманіття мовленнєвого простору, у якому перебуває дитина. Безперечно те, що важливими тут є *перші контакти з книжкою* (як власноручні її дослідження за допомогою тактильних і зорових відчуттів, так і розповідь чи її імітація за реальною книжкою дорослих, старших за віком дітей чи навіть однолітків). Важливо, щоб *ознайомлення з першими книжками викликали саме позитивні емоції та навіть захоплення, «причаровували» змістом, ілюстраціями*. Вони в подальшому мають набути у відчуттях, сприйняттях, розумінні дитини тривалої сутності (захоплення, радість, насолода, позитивні бажання).

Із набуттям певного досвіду як слухача у зверненнях, розмовах, читанні книжок дитина переходить до початку перехідного періоду — **пасивного читання** (гортає книжки, дивиться ілюстрації, імітує процес читання, повторюючи дії дорослих). Поступово настає ще один етап перехідного періоду становлення читача — **дослівного переповідача змісту**. На цьому етапі дитина досягає майстерності в переказуванні змісту (наближено, загалом, точно). І нарешті, в останній період перехідного етапу юний читач починає упізнавати букви, склади, слова.

Перехідний етап потребує від батьків і педагогів зосередження, ретельного, систематичного (переважно в ігровій формі) відпрацювання та закріплення в дитини її початкових навичок читача. Це іноді потребує досить тривалого (місяці, роки) супроводу дитини у формі підтримки її бажання читати, заохочення систематичності прояву навичок читача (залучення книжок до кола буденних потреб). Безперечно, це має бути цікаво для дитини й по можливості викликати в неї задоволення та навіть захоплення (від процесу читання).

В **активній** (свідомій) стадії становлення читача можна виявити три рівні її набуття (у дошкільному віці це здебільшого поодинокі прояви, які необхідно підтримувати, а дорослим — створювати всі природні умови для їх вияву. Але без жодного примусу чи насилля, адже це шлях до відрази від читання).

Перший рівень — це прояви читацьких можливостей. Він характеризується набуттям навичок читання всього підряд, усього, що перед очима (написи навколо, різні тексти). Ключовим на цьому рівні є бажання дитини постійно вправлятися у процесі читання. Кожного разу під час зустрічі з текстами дитина демонструє своє вміння читати.

Другий рівень — це читання на прохання чи за рекомендацією дорослих, друзів, однолітків (необхідно, важливо, треба). Навчання може відбуватися як змагання: «Ти що, досі не читав?», або «Це прочитати модно та престижно, адже це читають і обговорюють усі!», або «Що ти думаєш про цю книжку?», «Які ще твори цього автора ти читав? У мене це вже другий».

Третій рівень — це читач, який сам обирає книжку для читання. Тобто процесом читання дитини «керує» її власне бажання. Це своєрідний період майстерності, формування впевненого, свідомого читача, здатного самостійно вибирати, що читати. Саме в цей період у дитини закріплюються системні потреби, серед яких може бути й читання книжок (за умови системної роботи батьків і педагогів).

Ми схематично окреслили певні ключові стадії та їх рівні, які можуть проходити діти для набуття вмінь читача за логікою психофізіологічного дозрівання (тіла та психіки). До речі, це тривалий «еволюційний», але керований (створена педагогами та батьками певна емоційно-почуттєва, логічна система) процес формування свідомого читача.

Тобто важливо пам'ятати, що кожен етап має обов'язково визріти, достатньо «прорости» у свідомості дитини (означитись у нервових і мозкових структурах дошкільника). І тому нічого страшного, якщо процес

«формування читача» у дошкільника більше та потужніше означиться саме в початковій школі. Слід розуміти, що всі ми різні, а індивідуальні особливості кожної дитини мають певні закономірності та логіку дозрівання, розгортання та розвитку, тому всі моделі є досить умовними й обов'язково потребують зважених, обережних, продуманих, а не спонтанних дій із боку вихователів, педагогів і батьків.

Єдине, про що можна говорити з великою ймовірністю, — **свідомий читач виростає саме з уважного, вдумливого, чуттєвого слухача. Слухання є наріжним каменем** у становленні читацьких умінь (треба обов'язково запитувати про зміст прочитаного й обговорювати його разом із дитиною). Тому, шановні дорослі, намагайтеся більше й систематично читати дітям, викликаючи в них бажання наслідувати вас (це мають бути приємні, очікувані хвилини спільної взаємодії). Пам'ятайте, що на перших порах процес читання — це спільне переживання, осмислення, уявлення, а вже потім індивідуальне усамітнення.

Третє упередження. Перед вступом до школи діти вже повинні вміти писати.

У далекому 1927 році Магатма Ганді писав: «Учити **маленьких дітей писати** — значить обтяжувати їхній розум та інші органи, використовувати їхні очі й руки не за призначенням».

Характеризуючи майбутній процес шкільного навчання, загалом його можна окреслити як уміннями дитини **читати й писати** (про читання ми вже говорили). Саме вони складають «фундамент» в освоєнні знань людиною. Але оволодіння читанням і письмом потребує від дитини певних **вольових і часових зусиль у подоланні труднощів** під час опанування цих процесів. Тому не завжди вони є «цікавими» та привабливим для дитини.

Проте якщо враховувати природні особливості у становленні цих важливих умінь, можна досягти позитивного «фону» їх сприйняття дитиною. Для цього потрібно вихователям і батькам усвідомлювати «логіку» їх становлення. Тому необхідно зрозуміти, яке саме вміння у дитини з'являється першим — читання чи письмо? Це доволі важливе запитання, відповідь на яке має допомогти вихователям усвідомити природну логіку психофізіологічного становлення умінь дитини.

Якщо подивитися на еволюцію «природи» дитини, то вже в дошкільному віці найближчим до природи її активності є вміння писати (у широкому розумінні це процес зображення як «кольорових асоціацій» або предметних чи сюжетних малюнків, так і різних знаків, а саме букв або позначення кількості — цифр, чи

геометричних елементів). Ми дійсно говоримо про **зображення**, а не письмо, як у школі. Зображальна діяльність дитини — це «часовий проект» поступового, а іноді й «вибухового» народження письмових навичок, майбутній праобраз її вмінь писати від руки. Цей процес потребує розуміння та постійної уваги з боку дорослих. Тобто його необхідно заохочувати й підтримувати.

Проте насторожують деякі негативні тенденції сучасного дитячого розвитку. За даними обстежень дітей шестирічного віку в 2012 році, негативне ставлення було виявлено в них до малювання — 17,8%; фізкультури — 35,7%; письма — 39,3%. Неприємна закономірність у тому, що письмо для сучасного дошкільника є найбільш складним, «енергозатратним» і найменш улюбленим на тлі негативного ставлення до малювання.

Це все є наслідком недостатньої роботи над стимулюванням розвитку зображальної діяльності та фізичної культури дитини. Отже, це результат неусвідомленої поспішної роботи винятково з пізнавальними здібностями дошкільника за рахунок обмеження його психомоторної активності. Проте забутою та неактуальною у педагогів стала геніальна думка видатного фізіолога та психолога І. М. Сеченова про те, що думка породжує рух, але й рух породжує думку.

Він був одним із перших учених, який писав, що рухи руки людини не спадково зумовлені, а виникають у процесі виховання й навчання як результат асоціативних зв'язків між зоровими відчуттями та м'язовими змінами в процесі активної взаємодії з навколишнім середовищем. Усвідомлення та врахування цієї природної закономірності може суттєво змінити ситуацію в оволодінні дошкільником мовленням, наповнивши його психомоторною активністю. А це й активне вправлення в говорінні, і «просторове» вибудовування мовних конструкцій (думка активніше виникає під час руху).

Це підтверджується системою організації освітнього простору в Академії Платона в Афінах. **Рухове опрідметнення** (показ предмета і присвоєння йому словесного означення) та **розпрідметнення** (співвідношення словесного означення з конкретним об'єктом навколишнього світу) — як це все пов'язано? Цьому має сприяти ретельна **словникова робота**. Але не менш важливим процесом для становлення мовних компетенцій дошкільника є *підготовка та розвиток його руки до майбутнього письма власноруч*. Письмо ручкою або олівцем нині поступово починає відходити на другий план, замінюючись електронними відповідниками. Тому письмо не завжди розглядається як важлива психофізіологічна загально-розвивальна діяльність дитини. Знівелювалися єдині методичні підходи до становлення процесу письма дитиною власноруч. Недостатньо уваги почали приділяти поетапній системній підготовці та підтримці інтересу дитини до вміння письма власноруч. Особливо це стосується *пропедевтики «письма»* ще в дошкільні роки. Це особливий етап, про який варто пам'ятати педагогам і батькам під час організації виховного процесу дітей.

Попри все письмо власноруч — одне з найважливіших умінь розвиненої, культурної людини. Воно дає змогу фіксувати власні та чужі думки, зберігати їх суть на паперових носіях за допомогою спеціального письмового приладдя (авторучки, олівця, кулькової ручки...).

Письмо власноруч олівцем чи ручкою — це багатомірний просторовий процес, який змушує працювати цілком інші ділянки мозку, аніж ті, що задіяні під час друкування на клавіатурі комп'ютера чи мобільного телефону. Тому повна відмова від письма олівцем чи ручкою саме в початковій школі є невинуватеною, недоречною і навіть небезпечною для розвитку та розкриття потенційних психофізіологічних механізмів дитини.

Початкова освіта як найбільш поширена ланка не стільки спрямована на оволодіння

знаннями, скільки має передусім ознайомити учня з інструментами пізнання навколишнього світу й навчити вчитися (дошкільна освіта має розкрити здібності та спрямувати їх на розвиток задатків дошкільника). Одним із найважливіших інструментів навчання є *вміння писати від руки*.

Його не можуть повноцінно замінити сучасні електронні пристрої без втрат для роботи в учня його психофізіологічних механізмів розпізнавання рукописних текстів. *Уникання письма власноруч за допомогою ручки вимикає з діяльності цілі мережі системи мозкових структур дитини, звужує і навіть деформує їх активність*.

Тому письмо в цьому контексті є важливим освітнім і культурологічним засобом для пізнання навколишнього світу дитиною. Це не лише вказує на важливість письма для розвитку психофізіологічних механізмів дитини, а й є потужним профілактичним впливом на стан її тіла (м'язову мобілізацію та розслаблення, вправлення рухів), психіки (зосередження, концентрація, почуттєва «естетичність рухів») і подолання деяких психосоматичних проблем (тунельний синдром кисті рук).

Уміння писати допомогло людині передавати власні здобутки (наукові та культурні) іншим на різну просторову та часову відстань. *Писати дитина вчиться раніше, ніж починає читати* (малювання, ліплення, штрихування, розфарбовування за контурами, робота з конструктором, вирізання

Зображення з: staticlickr.com

ножицями, фігурне складання паперу тощо — усе це підготовка руки дошкільником). Цей природний здобуток важливо підтримувати, розвивати і враховувати під час підготовки дошкільника до навчання.

Відомо, що вміння виконувати дрібні рухи з предметами в дитини розвивається з перших років життя і триває переважно до 6—7 років (але цей процес не зупиняється і в наступні періоди життя). Саме до цього віку досягає необхідного рівня визрівання (але за умови вправлення в цьому, а не саме собою) відповідних зон кори головного мозку, розвиток дрібних м'язів кисті руки. Саме цьому має допомагати ігрова діяльність. Вона є тим незамінним тлом, що створює найкращі умови для цього.

Насичення позитивними почуттями, що дають оцінку ситуації, активна робота мислення у визначенні життєвого завдання, можливість уявити наступні кроки дії — усе це має діяти на початковому рівні в дитини до школи (а не сума фактологічних знань, які останнім часом «бездумно заливають» у голову дитині, прикриваючись різними благими намірами). Ну для чого дитині 5—6-ти років необхідно знати напам'ять назву останньої планети сонячної системи?

(До речі, шановні читачі, назвіть її ви, не дивлячись ні в які довідники. Ми впевнені, що більшість цього не зробить.)

Важливо, щоб до цього часу дитина була **підготовлена до засвоєння нових знань** (у неї активно працюють почуття, мислення, уява), набуття навичок (зокрема письма), а не була вимушена виправляти неправильно сформовані старі знання та навички. На тлі цих суспільних установок основна роль відводиться виключно інтелектуальному розвитку учня.

Про **тіло** більшість вихователів і батьків забуває або вважає його похідним від розумових здібностей. Але необхідно пам'ятати, що відставання розвитку моторики руки в дошкільному дитинстві неминуче веде за собою низьку успішність і тривалий процес адаптації до школи та, як наслідок, — труднощі процесу формування особистості.

Тому робота з підготовки кисті руки дитини до письма повинна починатися до вступу в школу і для більшої ефективності з урахуванням індивідуальних психофізіологічних особливостей діяльності.

Ще в період підготовки до школи педагогів і батьків має насторожити, якщо дитина активно повертає аркуш під час малювання або зафарбовування. У цьому випадку дитина замінює вміння змінювати напрямки лінії за допомогою тонких рухів пальців повертанням аркуша, позбавляючи себе цим тренування пальців і руки. Якщо дитина малює дуже маленькі предмети, зазвичай це свідчить про жорстку фіксацію пензля під час малювання. Цей недолік можна виявити, запропонувавши дитині намалювати одним рухом коло діаметром приблизно 3—4 см (за зразком). Якщо дитина має схильність фіксувати кисть на площині, вона не впорається з цим завданням: намалює вам замість кола овал, або коло значно меншого діаметра, або малюватиме його в кілька прийомів, пересуваючи руку.

Усе, що ми вміємо робити руками, здійснюється за командою нервових імпульсів, які надходять із мозку. Імпульси виникають не самі собою — їх породжують наші наміри, тобто те, що ми хочемо цими руками робити. Усі

нитки керування й координації роботи пальців, зв'язок суглобів і кісток ведуть у мозок. Рука людини від народження має велику фізичну силу, на відміну від інших груп м'язів. Немовлята, яким лише кілька днів, здатні утримувати власну вагу. М'язи рук — найбільш працелюбні в людському тілі. Найсильніші пальці руки — вказівний, середній і безіменний.

Учені в результаті томографічних досліджень дійшли висновку, що імпульси від пальців рук сприяють розвитку мовних і рухових зон мозку, активізуючи їх діяльність. В історичному розвитку людини в процесі становлення праці розвивалися функціональні можливості рук людини й водночас друга сигнальна система, тобто мова. Досліджено, що формування складних рухів відбувається за участю мови. І навпаки, *системне,*

точно, динамічне виконання вправ для ніг, тулуба, рук, голови удосконалює рухи артикуляторних органів — вуст, щік, язика, голосових зв'язок, нижньої щелепи (це одне з пояснень, чому на початку навчання письма навіть язик дитини повторює рухи її руки).

Установлено, що тримісячні малюки, які виконують вправи з розвитку пальців, починають говорити раніше й краще, ніж діти, з якими не займалися. Такі вправи необхідні всім дітям, особливо тим, хто погано читає, адже в них зазвичай не розвинені малорухомі пальці, особливо мізинець і безіменний (але і вказівний, і середній, і великий теж потребують уваги). У таких дошкільників недостатня швидкість аналітико-синтетичних процесів, координація рухів. Будь-яку трудову операцію вони виконують повільно, незграбно. Достатньо запропонувати дошкільникам постукати по столу олівцем, щоб виявити серед них тих, хто відстає у психомоторному розвитку (погано читає, повільно пише): темп стукоту в них у 2—3 рази повільніший, ніж у «здібних» дітей.

До речі, рівень розвитку дрібної моторики — один із показників інтелектуальної готовності до шкільного навчання. Зазвичай дитина, яка має високий рівень розвитку дрібної моторики, схильна логічно міркувати, мати непогано розвинену пам'ять, увагу, схильна до зв'язного мовлення.

Педагоги та батьки зазначають, що майбутні першокласники часто відчують серйозні труднощі з опануванням навичками письма. Письмо — це складна навичка, що передбачає виконання тонких координованих рухів руки (кисті й руки; тіла й руки; мозку й руки, і, навпаки, руки й кисті; руки й тіла; руки й мозку). Техніка письма потребує злагодженої роботи дрібних м'язів кисті й усієї руки, а також добре розвинутого зорового сприйняття й довільної уваги (до речі, вона формується тривалий час). Для оволодіння навичкою письма необхідна певна функціональна зрілість кори головного мозку. Непідготовленість до письма (а це недостатній розвиток дрібної моторики, зорового сприйняття, уваги) може стати причиною для виникнення в першому класі: негативного ставлення до навчання; тривожного стану дитини; невпевненості у власних діях; просторової «безпорадності»; графічної скутості

(написання графічних елементів нераціональним способом).

Тому в дошкільному віці важливо розвинути механізми, необхідні для пропедевтики з оволодіння письмом, створити умови для накопичення дитиною рухового та практичного досвіду, розвитку навичок ручної вмілості. Що старшою стає дитина, то більшу роль набуває вплив дрібних рухів пальців рук на формування її психічних процесів. Учені встановили, що рівень психічних процесів перебуває у прямій залежності від ступеня сформованості дрібної моторики рук.

Психіатр В. М. Бехтерев писав, що рухи руки тісно пов'язані з мовленням і сприяють його розвитку. Психолог Д. Сіли також надавав важливого значення «творчій праці рук» для розвитку мислення і мовлення дітей. Психофізіолог М. О. Бернштейн запропонував рівневу теорію організації рухових функцій, у якій відніс мову до вищого рівня організації рухів. Відповідно до його теорії, мова є вищим рівнем організації рухів і безпосередньо взаємопов'язана з усіма нижчими рівнями організації рухових функцій, **де рука займає одне з провідних місць.**

Дослідник В. О. Гіляровський зазначав, що «запізнілий розвиток мови в більшості випадків представляє частковий прояв загального недорозвинення моторики». Дослідник В. І. Лубовський указав на теоретичне та практичне значення розкриття «взаємовпливів рухового аналізатора і словесної системи». Психолог А. В. Запорожець указував, що формування довільних рухів у людини відбувається за участю мови. Так, існує обернений зв'язок впливу рухів на формування мовлення і впливу мовлення на формування рухів. Дослідниками Т. П. Хрїзманом і М. І. Звонарьовою було проведено електрофізіологічне дослідження, у результаті якого було виявлено, що, коли дитина робить ритмічні рухи пальцями (аналогічний ефект дає письмо від руки), у неї різко посилюється узгоджена діяльність лобових і скроневих відділів мозку.

Встановлено, що рухи рук дитини керуються кількома механізмами: а) чутливість пальців забезпечує сприйняття форми, ваги, температури, шорсткості, твердості та м'якості предметів; б) механізм регуляції тонуусу й сили скорочення м'язів дає змогу виконувати рухи точно й швидко; в) кінетична (рухова) пам'ять забезпечує автоматизацію навичок і формує їх точність і ритмічну злагодженість; г) зір і мислення

дають змогу дитині: орієнтуватися в розташуванні предметів у просторі, оцінювати їхні параметри, осмислювати їх смислові значення; д) виконувати цілеспрямовані рухи; є) планувати й виправляти помилки (такі як одягатися не за сезоном тощо).

Дослідження дитячого розвитку педіатра та фізіолога М. М. Кольцової виявило, що існує взаємозв'язок між координацією дрібних рухів рук і мовленням. Рівень розвитку мовлення завжди перебуває в прямій залежності від ступеня розвитку дрібних рухів пальців рук. Так, наприклад, дитину просять показати один палець, два пальці й три. Діти, яким вдається ізолювати рухи пальців, — це діти, які розмовляють. Якщо напружені пальчики згинаються й розгинаються лише разом або, навпаки, мляві й не виконують ізолюваних рухів, то такі діти ще не розмовляють.

Поки рухи пальців не стануть вільними, розвиток мовлення, а отже, і мислення буде вповільненим, оскільки мислення взаємопов'язане з мовленням і залежить від нього. Було встановлено, що кожен палець руки має своє «представництво» в корі великих півкуль головного мозку. Розвиток рухів пальців передуює появі артикуляції складів. Так, мовлення перебуває в прямій залежності від розвитку дрібної моторики руки.

Крім цього під час виконання дрібних рухів пальців рук відбувається ще й тиск кінчиків пальців, а імпульси від них активізують незрілі клітинки кори головного мозку, що «відповідають» за формування мовлення та складних рухів дитини. А продовжуючи стимулювати їх у школі, учні краще засвоюватимуть мову та складні рухи. У своїх дослідженнях М. М. Кольцова зазначала, що тренування тонких рухів пальців рук більше впливає на розвиток активного словника дитини, ніж тренування загальної моторики.

Ізраїльський графолог Т. Меламед указувала на те, що експерименти, не пов'язані безпосередньо з письмом, також показали вплив моторики на мозок. Серед таких прикладів історія про хлопчика, який народився паралізованим. Для експерименту разом із цим хлопчиком були люди, які займалися з ним: за нього рухали руками та ногами, рухали пальці — немовби він сам рухався, ходив, брав, стискав і тому подібне. Відкриттям стало те, що під час обстеження виявилось, що відділи мозку, відповідальні за розвиток цих дій, почали розвиватися!

На жаль, сучасні дослідження вказують на те, що дрібна моторика руки у 2/3 майбутніх першокласників не готова до письмових навантажень. Як результат діти отримують письмовий спазм, який долатимуть більшу частину свого життя (а іноді будуть жити з ним постійно). Але страшно не це. Страшним є те, що спазм сповиває

роботу мозкових структур, уповільнюючи їх адекватність оцінювання певних імпульсів, які надходять із різних частин тіла. У майбутньому це може стати опосередкованою причиною для різних порушень, виникнення неадекватних дій і збоїв у роботі різних психофізіологічних систем і суттєво знизити чутливість їх дії.

Розвиток дрібної моторики майбутніх першокласників має бути в особливому колі уваги вихователів, учителів і батьків. Зі вступом дитини до школи необхідно не припиняти розвиток м'язів пальців рук — дрібну моторику (це здатність маніпулювати дрібними предметами, передавати об'єкти з руки в руку, а також виконувати завдання, що потребують скоординованої роботи очей і рук) пальців рук за допомогою досить нескладних вправ, таких як: масаж кистей і пальців рук; застібання й розстібання гудзиків; зав'язування шнурків; ліплення з пластиліну та глини; різноманітних розфарбовувань (предметів і контурних малюнків); малювання (декоративних, геометричних, рослинних і тваринних візерунків та інших жанрових малюнків); викладання аплікації; штрихування від руки з використанням різних технік (прямими, ламаними, хвилястими лініями); складання пазлів і мозаїки різних розмірів; робота з конструктором, який має дрібні деталі; вирізання ножицями виробів із паперу; в'язання спицями, гачком чи ручним способом; вишивання; нанизування намистин; вправи з ручним еспандером; набивання почергово руками тенісного м'ячика; пальчикова гімнастика тощо.

Розвиток дрібної моторики руки як підготовка до письма — це складний, особливий психофізіологічний процес, який допомагає дошкільнику в активізації центрів мови, руху, простору, які розміщені в півкулях головного мозку. Вправлення в письмі також тренує психомоторну координацію тіла, сприяє кращій соціалізації, створює ситуацію вольової дії (самоконцентрація на виконуваній дії) та закладає передумови для рефлексивних дій (дошкільник активно осмислює те, що зображує, ліпить, вирізає, заштриховує, обводить по контуру). Відомо, що змальовування допомагає у вправленні: волі, уваги, пам'яті.

Вправлення власної руки в підготовці до письма дає змогу дошкільнику краще оперувати почуттєвими станами, просторовими та мисленнєвими процесами. Пропедевтичні вправи з підготовки до письма сприяють організації уваги, стимулюють розвиток пильності до найменших змін, розвивають чутливість до передбачення елементів дії, а отже, тренують і розширюють параметри дії тілесної чутливості.

Вправність руки спонукає до підвищення активності параметрів дії мозку й чутливості всіх психофізіологічних систем учня. Адже під час вправ руки з підготовки до письма у дошкільника

активуються ділянки головного мозку, які відповідають за процес концентрації уваги, мислення, різних систем м'язів організму (його моторика), зорові, слухові, тактильні органи чуття й навіть смак та нюх.

Пропедевтичні вправи з підготовки руки до письма розвивають у дошкільника увагу, витримку, наполегливість, планування реалізації дії та її передбачення, взаємозв'язок між різними психофізіологічними системами. Чіткість у виконанні вправ (елементів знаків, фігур, контурних малюнків, просторовий нахил, розмір, рівність) допомагає в організації чіткості думок дошкільника, розвиває елементи прогнозування, стимулює уявну дію та її корекцію.

Четверте упередження. Рухова активність дошкільника має всіляко стримуватися для досягнення успіху в навчанні (перед вступом до школи й у школі обмежувати: зайві підстрибування, непосидючість, біганину, час прогулянок на вулиці; вільність пересування підпорядковувати виробленню «пози учня» за партою тощо) у початковій школі. Нав'язуються «класичні» уявлення про класну систему, де основний примат відводиться руховим обмеженням і підпорядкуванню всього руху вказівкам з боку вчителя (учень лише виконує команди).

Проте психомоторика (психічна та фізична сфера у взаємозв'язку) — це насамперед процеси акумуляції, збереження, упорядкування енергетичних ресурсів, пошук енергетичних джерел дії, раціональне використання, енергетична підтримка (енергопотенціал) дії та її рухова активність у просторі на підсвідомому та свідомому рівнях (психомоторика).

Психомоторні механізми дитини мають складну будову — це передусім понад 600 м'язів і 200 кісток. М'язова система — орган, який становить понад 40% маси тіла, — найбільший із найактивнішої матерії людини.

Психомоторика є живою системою людини і складається з відносно само-

стійних, але спеціалізованих складових ідеомоторики (ці рухи виникають під час уявлення бажаних рухів і дій або лише за наявності однієї думки про них), *сенсомоторних процесів* (забезпечують: певну швидкість, точність і доцільність реагування; це процес, у якому відображений зв'язок психіки з мускульним рухом) і *довільних моторних процесів* (визначають уміння діяти, естетичність і майстерність її рухів, а також здатність до психомоторної творчості) — дій.

Надмірні навантаження під час так званого раннього навчання (без достатньої рухової активності, сидіння) мають негативні наслідки для біологічного дозрівання структур головного мозку дитини, підвищують кров'яний тиск, розбалансовують газообмін у нервових тканинах, що є причиною мікрогіпоксії, уповільнення нормального дозрівання мозкових структур. Відсутність і обмеженість руху дошкільника є моральним злочином щодо фізичного та психічного здоров'я дошкільника і не може компенсуватися ніякими інтелектуальними досягненнями, оскільки це шлях до порушення психофізичного здоров'я, коли ресурси дитини вичерпуються на роки вперед для досягнення примарного знання фактів (які, до речі, не відомо, чи стануть дитині в пригоді).

П'яте упередження. Для майбутнього успіху дошкільника в школі варто віддавати пріоритет інтелектуальному розвитку над емоційно-почуттєвим.

Тому «не сюсюкання» з емоційно-почуттєвою сферою має бути в центрі уваги підготовки й адаптації дошкільника до школи, а серйозна робота із засвоєння певної суми «важливих фактологічних знань». Проте емоційно-почуттєва сфера — це багатобарвний світ спалахів емоцій і почуттів дошкільника. Саме він найактивніше впливає на стан чутливості дитини до дії, формуючи її ставлення та цінності.

Основна взаємодія між вихователем і дошкільником розгортається в полі контактів емоційно-почуттєвої сфери. Це щось на зразок взаємодії енергій ефективного спілкування, за якого встановлюється максимальна довіра. Підґрунтям такого

стану є дія любові між партнерами. Адже любов — це мереживо різних ступенів довіри між вихователем і дошкільником, а отже, є найбільш ефективним каналом їхньої швидкісної взаємодії.

Так, на наш погляд, ключем до успішних змін у сучасній дошкільній освіті має стати кардинальна зміна саме в емоційно-почуттєвій площині спільної взаємодії вихователя та дошкільника, тому що саме вона створює тло, на якому вимальовуються контури ефективного навчально-виховного порозуміння, що веде до успішності дій дошкільника. Саме тому така важлива зміна маркерів чутливості в емоційно-почуттєвій сфері між дошкільником і вихователем. На тлі цієї взаємодії суттєво має змінюватися значення занять. Вони стають не просто знаннево-фактологічним компонентом майбутньої підготовки дошкільника, а інструментарієм його громадянського виховання (ретельної, поступової соціалізації).

Тобто «заняття» не лише «навчає», а й передусім виховує позитивними емоціями і трансформує їх у позитивні почуття. Це неможливо без тонкого налаштування чутливості дошкільників до відчуттів і переживань інших людей. Особливо щодо розуміння дій і вміння поставити себе на місце іншого (тобто змоделювати на собі відчуття, що переживають інші люди).

У цьому аспекті важливим є розвиток і вправлення в емпатії (умінні відчувати, усвідомлювати емоційні потяги, співвідносити переживання) дошкільників. Соціальна складова досягнення дошкільником емоційно-почуттєвих станів інших людей набувається в процесі створення комфортного середовища, заснованого на засадах взаємоповаги, довіри та любові до ближнього. Важливим довготривалим процесом досягнення цього стану є вербальне (словесне приговорювання) означення почуттів.

Кожне почуття має максимально словесно означитися для розуміння власного стану та станів інших людей. Звідси нагальна потреба в умінні керувати власними емоціями та почуттями. Емоції є короткочасними станами людини, водночас почуття є тривалими, що робить їх потужним чинником під час прийняття важливих рішень і дій. Загалом емоції починаються як тло дій, але під час переходу на якісно інший рівень — почуттів, стають уже реальною фігурою, яка сама набуває властивості дії дошкільника.

Важливим моментом стає накопичення дошкільником термінології

означення різних почуттів. Якщо емоції надають забарвлення основних кольорів, то почуття починають заповнювати безмежну палітру їх відтінків. Поступово почуття спільними зусиллями батьків і вихователів починають перекладатися на мову мислення дошкільника.

Від якості (достатнього індивідуального пророблення до рівня власного осмислення) цієї роботи залежить уміння дошкільників сприймати й намагатися розуміти культуру людських відносин і мінімізувати конфліктність спільних взаємодій. Ця робота має спиратися на певні основи знань та усвідомлення існування різних мовних засобів для вираження різних відтінків барв почуттів.

Опредметнення (присвоєння відповідних назв) дає потужну можливість означити вербально (словом) свої почуття, визначивши ставлення до навколишнього світу. Цей процес за умов систематичного закріплення (у різних формах) на тлі позитивних емоцій породжує зрозумілий для учня шлях до досягнення дошкільниками людських почуттів.

Саме це забезпечить створення умов виникнення оптимальної (підвищиться чутливість — раннє оповіщення) роботи системи оцінювання власних дій і дій інших людей. Це дасть змогу суттєво зменшити помилковість оцінювання почуттів інших і мінімізує непорозуміння, що зменшить виникнення конфліктів у системах взаємодії: дошкільник — дошкільник, дошкільник — вихователь, дошкільник — батьки.

Так, ми можемо констатувати, що емоційно-почуттєва сфера дошкільників є домінантою для їхньої успішної соціалізації та взаємодії з навколишнім світом. Саме вона визначає їх успішну адаптацію до майбутнього навчання в початковій школі. Свідоме подолання вихователями, учителями початкової школи та батьками згаданих міфологізованих упереджень суттєво поліпшить «загальну атмосферу» останнього року перебування дитини в дошкільному навчальному закладі й допоможе знизити рівень невротизації дошкільників перед їхнім вступом до школи. І тоді є ймовірність того, що школа сприйматиметься дитиною не як повинність і жорстка необхідність, а як територія комфортного пізнання світу, особистісного творчого зростання, де кожен зможе реалізувати індивідуальні задатки й трансформувати їх у відповідні творчі здібності.

